

andere de woning op nummer 27 (inmiddels afgebroken).

Uiteindelijk had het complex een omvang van ca. 2 ha. Kort voor 2000 werd het complex overgenomen door het Amerikaanse bedrijf Rohm & Haas, die het bedrijf in 2002 sloot. Het complex werd door de gemeente Amersfoort gekocht en vervolgens door verkocht aan de Nationale maatschappij tot behoud, ontwikkeling en exploitatie van industrieel erfgoed (BOEi). Architectenbureau Poolen heeft de plannen voor herbesteding van deze panden gerealiseerd. Het bureau is thans onder de nieuwe naam ZEEP Architecten in het complex gehuisvest. In 2008 is het gehele complex op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst.

N/O Per sloep naar Grebbelinie

Vertrekpunt tegenover Grote Koppel 18

Zie ook pag @-@

4 ♦ Grebbelinie, werk aan de Glashut

Zie voor een beschrijving pag @-@.

5 ♦ Voormalige verffabriek *Warner Jenkinson*

Bezichtiging: **Kleine Koppel 39, binnenterrein en achterterrein**

Zaterdag 10 september

Bezoekers welkom van 10 - 17 uur.

- Open Huis met tevens presentatie/ tentoonstelling van diverse plannen m.b.t. Herbesteding Warner Jenkinson
- Demonstraties in Fablab
- Informatie Siesta

Zondag 11 september

12-17 uur

- Beperkt Open Huis met presentatie/ tentoonstelling van diverse plannen m.b.t. Herbesteding Warner Jenkinson
- Demonstraties in Fablab
- Symposium 'Toekomst van De War' (werktitel)
- Informatie Siesta

Zie www.dewar.nl.

GESCHIEDENIS

Lucifers en kleurstoffen

In 1881 vestigden de compagnons Jan Barend Beuker en Adriaan van der Valk een lucifersfabriek in Amersfoort. Zij kozen hiervoor een stuk grond uit te midden van de weilanden in een bocht aan de Eem. De locatie lag – vanwege het brandgevaar – ver buiten het centrum. In 1883 werden 50.000 doosjes lucifers geproduceerd. In 1886 moest het fabrieksgebouw worden uitgebreid. Eind 1887 kwam er een fusie tot stand met andere lucifersfabrieken en werd de industrie verplaatst naar elders. In 1888 begonnen drie Duitse industriëlen hier een kleurstoffenfabriek. Er zijn in de loop van de volgende eeuw wisselende eigenaars geweest waardoor de fabriek onder verschillende namen bekend staat.

1888-1918 *Pick, Lange & Co, Chemische Fabrik Amersfoort, NV Farbwerk Amersfoort*

1918-1961 *De Nederlandse Kleurstof Industrie (NKI)*

1961-2001 *Williams-Nedklind, Morton, Warner Jenkinson*

De laatste Engelse eigenaar Warner Jenkinson produceerde vooral kleur-, smaak- en geurstoffen voor de voedingsmiddelenindustrie. Warner Jenkinson was zelf onderdeel van een Amerikaans concern. Dit zal één van de redenen zijn geweest dat de productie in 2001 verplaatst is naar Mexico.

Keuren, mengen, morsen en verpakken

Een belangrijk en essentieel onderdeel van de fabriek waren de verschillende laboratoria in het complex. Onderzoek was nodig voor het vaststellen van de samenstelling van de kleurstoffen en het controleren van de kwaliteit van de producten die werden geproduceerd. Bij de productie van de kleurstoffen ging er in de jaren '80 en '90 technisch gezien nogal eens iets mis. Het gevolg was dat er dan afvalwater in de Eem belandde, waardoor het water blauw of rood gekleurd was. Ook het wasgoed aan de lijn in het wederopbouwwijkje Jericho aan de overkant van de Eem moest er wel eens aan geloven. Het mengen en verpakken van de kleurstof-

fen in de fabriek was vies werk, waarvoor in de jaren '60 nauwelijks nog Nederlandse werknemers te vinden waren. Onbelicht tot nu toe is de rol die deze fabriek heeft gespeeld in de geschiedenis van de eerste Marokkaanse gastarbeiders in Amersfoort. In de hoogtijdagen van de Kleurstoffen-fabriek hebben hier dertig tot veertig Marokkaanse gastarbeiders gewerkt, men werkte in ploegdienst. Voor deze gastarbeiders waren pensions ingericht: eerst Kleine Koppel nr. 29 op het terrein van de toenmalige lijmfabriek aan de Kleine Koppel en na 1970 twee pensions in de Schimmelpenninckstraat).

Sluiting

Na de aanslagen in New York op 11 september 2001 besloot het moederconcern de Amersfoortse vestiging te sluiten en kwam de fabriek in handen van de gemeente Amersfoort, met een onzekere toekomst als pand met sloopbestemming. Sindsdien heeft de locatie zich echter langzaam ontwikkeld tot een broedplek voor kunst, techniek en duurzaamheid in Amersfoort.

Sinds 2002 zijn er verschillende kunstenaars actief op het terrein, waaronder kunstenaarscollectief de Spullenmannen dat zich toe legt op het maken van 'theater, installaties, beeldende kunst en uitvindingen-waar-niemand-op-zit-te-wachten', beeldend kunstenaar Theo van der Hoeven,

meubelmaker Kevin Hughes en schilder Gert van Reenen. In 2006 werd een cultureel bedrijfsverzamelkantoor ingericht: een kantoor met diverse werkplekken, een vergaderruimte, en andere faciliteiten die worden gedeeld door een bont gezelschap cultureel ondernemers. In 2008 gingen de OpenTOKO workshops van start, een serie 'open kennis' bijeenkomsten op het snijvlak tussen kunst en techniek. Sinds half 2010 biedt de fabriek ook onderdak aan een tweetal open werkplaatsen: FabLab Amersfoort, waar iedereen kennis kan maken met digitale gereedschappen, en het TransitieLab, waar gewerkt wordt aan kleinschalige oplossingen voor een duurzame toekomst. Ook sinds 2010 is er Studium Generale Amersfoort. Per 2011 zijn er regelmatig kleine theaterproducties te zien.

Hiermee is de fabriek tot een bruisende, groene plek voor onderzoek en verbazing geworden in de groeiende stad Amersfoort. Vanuit deze activiteiten is inmiddels een uitgebreid plan gemaakt voor de toekomst van het complex, dat werd omgedoopt tot 'De War'.

Ontwerp

SVP Architectuur en Stedenbouw (in opdracht van de gemeente Amersfoort en ontwikkelaar Heijmans) en 1meter8 (in opdracht van Siesta) doen samen een haalbaarheidsonderzoek naar de toekomst van het complex Warner Jenkinson. Respectievelijk met betrekking tot stedenbouw/ontwerp/haalbaarheid en met betrekking tot restauratie/herbestemming/bouwkosten. Centrale vragen daarbij zijn: wat is de identiteit van de plek, en wat past daarbij? Hoe kan de 'software' (de activiteiten die nu al plaats vinden op deze plek) optimaal worden afgestemd op de 'hardware' (de gebouwen)? Hoe kunnen de bestaande gebouwen daarin blijven bestaan, met respect voor hun eigen verschijningsvorm en met bewaking van de kwaliteit van het geheel, het ensemble?

Belangrijke voorwaarde voor een succesvolle transformatie en behoud van het industriële erfgoed is een combinatie van een top-down en bottom-up benadering. Een verbindend concept waarbij synergie bestaat tussen de programmatische invul-

ling van het gebied en de waarde van het vastgoed. Het huidige (tijdelijke) gebruik doet de financiële en maatschappelijke waarde van het complex en de omgeving stijgen en maakt deze plek ook interessant voor meer commerciële functies. Daarbij valt te denken aan horeca, hoogwaardige werkfuncties gekoppeld aan het Fablab of onderzoek en research. Ook wonen aan de Eem en andere watergerelateerde functies behoren tot de mogelijkheden. In het haalbaarheidsonderzoek heeft SVP verschillende scenario's, variërend van een meer spontane ontwikkeling tot een planmatige ontwikkeling, in beeld gebracht.

Een herbestemming wordt succesvol als er heel overwogen met de bestaande gebouwen wordt omgegaan. Hoe hebben ze zich ontwikkeld, hoe zitten ze in elkaar, is hun structuur bruikbaar in de toekomst en in welke staat verkeerd elk bouwdeel precies? Zonder deze informatie blijft het plan zweven in concepten, 1meter98 wil de plannen op de juiste manier laten landen in de bestaande gebouwen. Onderlegger is het geproduceerde bouwhistorisch onderzoek, samen met een nog te produceren bouw-

technisch onderzoek en een restauratiekostenanalyse.

Met de herontwikkeling kan Warner Jenkinson na het Eemplein en het Oliemolenkwartier als een volgende stepping stone tussen de binnenstad en het MKB op Isselt gaan fungeren, het kloppende hart Kop van Isselt!

Initiatiefnemers

Gemeente Amersfoort
Siesta

Gebruikers

De War
Kleine Koppel 40, Amersfoort
Telefoon 033-448 1622
www.dewar.nl

Ontwerpers

SVP Architectuur en stedenbouw
't Zand 17, Amersfoort
Telefoon 033-470 1188
www.svp-svp.nl
1meter98
Stieltjesstraat 76 Utrecht
Telefoon 030-276 3440
www.1meter98.eu

N/O Voormalige Erdalfabriek

Alleen museum toegankelijk

Brabantsestraat 15

De NV Maatschappij voor Wasverwerking Erdal-fabriek, herkenbaar aan het beeldmerk van de pelikaan, bezat een grote bekendheid met producten als: Erdal schoen-crèmes, Peli-wijfwas, Duc schuurpoeder en Vlido vliegenvangers. Deze fabriek werd in 1936 ontworpen door architect F.A. Warners. Naar verwachting is het museum van dit complex op zaterdag geopend.

N/O Voormalig pakhuis d'Eersteling

Grote Koppel 7 Niet open

Dit monument is ook een voorbeeld van herbestemming. Het pakhuis werd in 1904 ontworpen door de Amersfoortse architect Herman Kroes bestemd voor de "Firma J. van Vollenhoven, Afdeling Koloniale Waren". De grote deuren met de oranje ontlastingsbogen verwijzen naar de oorspronkelijke functie. Na de restauratie heeft het pand de bestemming kantoren gekregen.

N/O Stoneystuw

Beek

In 1910 werd in de Beek een stuw gebouwd door de Hilversumse fabriek Ensink & Co, volgens het principe van Stoney. Naar verwachting zal de stuw tijdens deze Open Monumentendag weer zijn oorspronkelijk uiterlijk hebben teruggekregen. Mede door een financiële bijdrage van het Bouwfonds ter gelegenheid van Amersfoort 750 is het raderwerk, dat jarenlang ontbrak, gereconstrueerd.

6 ◆ De Koppelpoort

Kleine Spui

Deze gecombineerde water- en landpoort die onderdeel uitmaakte van de tweede ommuring, dateert uit 1425. De waterpoort heeft nog het oorspronkelijke takelmecha-

